

газогенераторных электростанциях или тепловых установках. Следовательно, решение проблемы метана при угледобыче возможно только путем его эффективного использования как одного из видов энергетических ресурсов.

Проблема метана существует и при закрытии шахт, так как остаются пути миграции метана к поверхности через трещины во вмещающих породах, образующихся в результате сдвижений массивов горных пород и трещины тектонических нарушений, ликвидированные вертикальные и наклонные выработки (шурфы, ходки, наклонные стволы и т. п.), имеющие выход на поверхность; незатампонированные буровые скважины; водоносные породы вмещающей толщи после их осушения горными работами и др.

Таким образом, проблема метана – это проблема, которую нужно решать не только с экономических позиций целесообразности его использования, но и с точки зрения выполнения Украиной своих международных обязательств по участию в решении глобальных экологических проблем. Риск глобального потепления делает широкое применение в будущем ископаемых углей без эффективного решения проблемы метана проблематичным.

УДК 553.94:552 (477.82/83)

Ю.В. Стефаник, П.М. Явний, О.О. Яринич,
ІГГГК НАН України та НАК "Нафтогаз України", м. Львів

ЗАЛИШКОВИЙ МЕТАН У ВУГІЛЬНИХ ПЛАСТАХ ЛЬВІВСЬКО-ВОЛИНСЬКОГО БАСЕЙНУ (МАССПЕКТРОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Наведені результати експерименту з визначення залишкової метаноносності вугілля у Львівсько-Волинському басейні.

THE RESIDUAL METHANE IN THE COAL SEAMS OF LVOV-VOLYNSKY BASIN (MASS-SPECTRAL RESEARCH)

The results of an experiment on defining the residual methane content in the coal of the Lvov-Volynsky basin are presented.

У вугільних пластах основна кількість газів знаходиться в сорбованому стані: переважно у вигляді розчину в твердій речовині (абсорбція), в згущеному виді на поверхні пор (адсорбція) і конденсованому в надмолекулярних порах. Дослідженнями пористості [1] встановлено, що основний об'єм газів зумовлений молекулярними порами розміром декілька ангстрем, тобто рівними розмірам молекул газів (метану, діоксиду вуглецю, азоту, водню,

високомолекулярних вуглеводнів). Походження порожнин пов'язується з відщепленням метану і води з речовини вугілля в процесі його метаморфізму, з наявністю атомарних пустот в молекулах речовини вугілля чи з відстанями між вуглецевими шарами в кристалах. Розміри надмолекулярних пор - сотні ангстрем, на їх поверхні адсорбуються молекули газів, що згущуються при підвищенні тиску.

Об'єм макропор розміром в сотні і тисячі ангстрем заповнюється адсорбованим газом і газом у вільному стані, що підлягають законам газової термодинаміки.

Нами було відібрано зразки вугілля з шахт і свердловин Львівсько-Волинського басейну різної ступені метаморфізму. Дослідження проводились на масспектрометрі МХ-1304. В ступку, що герметично злучена з масспектрометром, закладалась наважка вугілля 2-3грами і проводилось ваккування до тиску 10^{-3} атм. Вугілля в ступці при допомозі електромагніту роздроблювалось, що приводило до зростання тиску. Кількість виділеного газу після роздроблення визначалось наступним чином:

В ступці об'ємом V при температурі T знаходиться певна кількість вугілля, де створено вакуум P_0 . Після дроблення зразка вугілля виліляє газ, про що свідчить підвищення тиску до P_1 .

Задача полягає в тому, щоб знайти масу газу, що виділився, або знайти об'єм, який газ буде займати при нормальних умовах ($P=1$ атм, $t=20^{\circ}\text{C}$).

Початкову масу газу можна знайти з модернізованого рівняння Клайперона-Менделєєва, оскільки $P < 1$ атм, а саме:

$$m_0 = \frac{P_0 V_0 \mu}{z R T_0} \quad (1)$$

де P_0 – початковий тиск в ступці (атм);

V_0 – вільний об'єм ступки;

μ – молекулярна вага газу ($\mu=16$ г/моль);

R – універсальна газова постійна ($R=0,082057$ л·атм/ моль·град);

T_0 – температура в ступці ($T_0= 20+273=293\text{K}$)

z – коефіцієнт стискування газу ($z \approx 1$)

Маса газу m_B , що виділився в результаті дегазації вугілля, рівна масі газу, що знаходиться в ступці за мінусом його початкової маси m_0 , тобто:

$$m_B = m - m_0 = \frac{P_1 V_0 \mu}{z R T_0} - \frac{P_0 V_0 \mu}{z R T_0} \quad (2)$$

або

$$m_B = \frac{V_0 \mu}{z R T_0} (P_1 - P_0) \quad (3)$$

З формули (3) визначається тільки та маса газу, що виділилась в результаті дегазації вугілля.

Щоб знайти об'єм виділення газу V_H при нормальних умовах ($P_0=1\text{атм}$, $t_H=20^0\text{С}$) необхідно ще раз щастосувати формулу Клайперона-Менделєєва з врахуванням маси газу, який визначається формулою (3), а саме:

$$P_H V_H = \frac{m}{\mu} RT_0 \quad (4)$$

або

$$P_H V_H = \frac{V_0 \mu}{z RT_0} (P_1 - P_0) \frac{RT_0}{\mu} \quad (5)$$

Звідси знаходимо об'єм газу при нормальних умовах:

$$P_H V_H = V_0 (P_1 - P_0) \quad (6)$$

або

$$V_H = \frac{V_0 (P_1 - P_0)}{z P_H} \quad (7)$$

Після визначення об'єму газу, що виділився із зразка вугілля, робиться напуск на мас-спектрометр і визначається компонентний склад газової суміші в об'ємних процентах. Вираховуються об'єми компонентів (V_K) см^3 вилученого газу за формулою

$$V_K = \frac{V \cdot A_K}{100}$$

де A_K - вміст компоненту в суміші, %

V - об'єм вилученого газу, см^3 .

Після проведення технічного аналізу проби визначається залишковий метановміст на 1г горючої маси:

$$M_{\text{Зол.Г.М.}} = \frac{VCH_4}{P_{\text{Г.М.}}}$$

де $P_{\text{Г.М.}}$ – маса горючої проби (в г), що визначається за формулою

$$P_{\text{Г.М.}} = P \frac{100 - (A^c + W^a)}{100}$$

де A^c і W^a – відповідно зольність і волога проби, %.

Нами проаналізовано вугілля газове жирне і коксове, яке відібрано з шахт Львівсько-Волинського басейну, а також з свердловини на Тяглівському родовищі і Любельській площі марок Ж і К. Залишкова метаноносність вугілля наступна:

газове – 3-4 м³/т г.м. (12 проб)

жирне – 4-5 м³/т г.м. (8 проб)

коксове – 5-8 м³/т г.м. (5 проб)

Таким чином більша частина газів, що поступають з вугільних пластів в гірничі виробки, в природних умовах не можуть бути в повному розумінні газами, тому що в сорбованому стані вони не підлягають газовим законам, і тільки ті з них, що у вугільному пласті знаходяться у вільному стані, є такими. В сорбованому стані гази не можуть реалізувати внутрішню енергію, доки не перейдуть у вільну фазу, а для цього необхідно, щоб тиск газу знизився, або появилася би можливість роздробити кам'яне вугілля, що насичене газами. В нашому експерименті якраз підтверджується, що при зниженні тиску і подрібненні вугілля виділяється газ. Залишкова метаноємність по ступеню метаморфізму у Львівсько-Волинському басейні зростає від газового до коксового.

Резюме: При зниженні тиску і подрібненні кам'яного вугілля виділяється газ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Эттингер И.Л. Газоёмкость ископаемых углей. "Недра", М., 1966.

УДК 622.243.051

А.А. Кожевников, В.Ф. Сирик, А.К. Судаков,
НГУ Украины, г. Днепропетровск,
И.И. Мартыненко,
Министерство экологии и природных ресурсов Украины, г. Киев

ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ИМПУЛЬСНОЙ ПРОМЫВКИ ЗАБОЯ

У статті розглянуто технічні засоби для створення імпульсного промивання свердловини, яка застосовується для інтенсифікації процесу руйнування міцних гірських порід.